

Юридичні науки

УДК 347.9

Сердюк Валентин Васильович

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, суддя
Верховний Суд*

Сердюк Валентин Васильевич

*доктор юридических наук, профессор,
заслуженный юрист Украины, судья
Верховный Суд*

Serdiuk Valentyn

*D. Sc. (Law), Professor,
Honoured Lawyer of Ukraine, Judge
Supreme Court*

ORCID: 0000-0002-4085-6255

Скриньковський Руслан Миколайович

*кандидат економічних наук, професор
Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»*

Скрыньковский Руслан Николаевич

*кандидат экономических наук, профессор
Учреждение высшего образования «Львовский университет бизнеса и права»*

Skrynkovskyu Ruslan

*PhD in Economics, Professor
Institution of higher Education «Lviv University of Business and Law»*

ORCID: 0000-0002-2180-8055

Сопільник Любомир Іванович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений винахідник України
Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»*

Сопильник Любомир Иванович

*доктор юридических наук, профессор, заслуженный изобретатель Украины
Учреждение высшего образования «Львовский университет бизнеса и права»*

Sopilnyk Lyubomyr

*D. Sc. (Law), Professor, Honored Inventor of Ukraine
Institution of higher Education «Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0001-6581-7255*

Бабій Анастасія Олександрівна

*кандидат юридичних наук, науковий консультант
Верховний Суд*

Бабий Анастасия Александровна

*кандидат юридических наук, научный консультант
Верховный Суд*

Babii Anastasiia

*PhD in Law, Scientific Consultant
Supreme Court
ORCID: 0000-0001-5637-9580*

Приведа Андрій Володимирович

*начальник відділу
Львівська обласна прокуратура*

Приведа Андрей Владимирович

*начальник отдела
Львовская областная прокуратура*

Pryveda Andriy

Head of the Department

Lviv Region Prosecutor's Office

ORCID: 0000-0002-5397-5827

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ В СУДІ
КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ
ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ВОЗВРАЩЕНИЕ СУДЕБНОГО СБОРА В
СУДЕ КАССАЦИОННОЙ ИНСТАНЦИИ
PROBLEMATIC ISSUES OF RETURNING THE COURT FEE IN THE
COURT OF CASSATION**

Анотація. За результатами вивчення та узагальнення судової практики України у статті розкрито особливості і проблемні питання повернення судового збору в суді касаційної інстанції.

Ключові слова: судовий збір, судові рішення, суд, Верховний Суд.

Аннотация. По результатам изучения и обобщения судебной практики Украины в статье раскрываются особенности и проблемные вопросы возвращения судебного сбора в суде кассационной инстанции.

Ключевые слова: судебный сбор, судебные решения, суд, Верховный Суд.

Summary. Based on the results of the study and generalization of the judicial practice of Ukraine, the article presents the features and problematic issues of returning the court fee in the court of cassation.

Key words: court fee, court decisions, court, Supreme Court.

Судовий процес як механізм правового захисту завжди мав риси затратності. У сучасних реаліях це підтверджується тим, що в Україні протягом останніх 25 років ставки судового збору поволи, але невпинно зростають. Це робить розгляд судової справи дорожчим і вимагає від заінтересованої особи чіткого виконання приписів процесуального закону щодо оформлення позовної заяви (заяви, апеляційної, касаційної скарги). Водночас законом передбачено випадки, коли сплачена сума судового збору повертається.

Так, ч. 2 ст. 133 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [1] передбачено, що «... розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом».

На сьогодні таким законом є Закон України «Про судовий збір» [2], яким визначено правові засади справляння судового збору, платників, об'єкти та розміри ставок судового збору, порядок сплати, звільнення від сплати та повернення судового збору. Зокрема ч. 1 ст. 7 цього Закону [2] передбачено, що «... сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила за ухвалою суду в разі:

1) зменшення розміру позовних вимог або внесення судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом;

2) повернення заяви або скарги;

3) відмови у відкритті провадження у справі в суді першої інстанції, апеляційного та касаційного провадження у справі;

4) залишення заяви або скарги без розгляду (крім випадків, якщо такі заяви або скарги залишені без розгляду у зв'язку з повторним неприбуттям або залишенням позивачем судового засідання без поважних причин та неподання заяви про розгляд справи за його відсутності, або неподання позивачем витребуваних судом матеріалів, або за його заявою (клопотанням);

5) закриття (припинення) провадження у справі (крім випадків, якщо провадження у справі закрито у зв'язку з відмовою позивача від позову і така відмова визнана судом), у тому числі в апеляційній та касаційній інстанціях» [2].

Слід відзначити, що законодавець у наведеній ч. 2 ст. 7 Закону [2] передбачив підстави для повернення сплаченої суми судового збору у судах усіх інстанцій (першої, апеляційної та касаційної) як у разі повернення заяви або скарги, так у разі відмови у відкритті провадження, що є цілком логічним та виправданим з огляду на ті процесуальні дії, які вчиняються на цьому етапі вирішення судової справи.

Вважаємо за потрібне звернути увагу на дії суду касаційної інстанції. Якщо проаналізувати підстави для повернення касаційної скарги та відмови у відкритті касаційного провадження (статті 393 та 394 ЦПК України [1]), то стає очевидним, що у цих випадках суд ще на стадії підготовчого провадження та до відкриття провадження у справі і початку судового розгляду справи по суті перевіряє суто формальні вимоги процесуального закону, а саме: чи оформлено касаційну скаргу відповідно до вимог ЦПК України, чи подано касаційну скаргу на судові рішення, яке підлягає касаційному провадженню, чи є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою цієї особи від поданої раніше касаційної скарги на це саме судові рішення або постанову про залишення відповідної касаційної скарги без задоволення чи ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження за аналогічною касаційною скаргою тощо.

А тому логічно, що як у випадку повернення касаційної скарги, так у разі відмови у відкритті касаційного провадження у справі, законодавцем передбачено можливість заявника повернути суму сплаченого судового збору за подання касаційної скарги за процедурою, передбаченою Порядком

виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників [3], затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2011 року № 845.

Водночас не все так однозначно з питанням повернення суми сплаченого судового збору у разі закриття касаційного провадження, про що свідчить і судова практика.

Пунктом 5 ч. 1 ст. 7 Закону [2] передбачено, що сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила за ухвалою суду в разі, зокрема, закриття (припинення) провадження у справі (крім випадків, якщо провадження у справі закрито у зв'язку з відмовою позивача від позову і така відмова визнана судом), у тому числі у суді касаційної інстанції.

Так, Верховним Судом було закрито касаційне провадження, оскільки п. 2 ч. 1 ст. 389 ЦПК України [1] передбачено, що учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку ухвали суду першої інстанції, вказані у пунктах 3, 6-8, 15, 16, 22, 23, 27, 28, 30, 32 ч. 1 ст. 353 цього Кодексу, після їх перегляду в апеляційному порядку [1]. Тобто, перелік ухвал суду, які підлягають касаційному оскарженню окремо від рішення суду, визначено процесуальним законом. У переліку ухвал суду першої інстанції, які підлягають касаційному оскарженню після їх перегляду в апеляційному порядку, визначеному п. 2 ч. 1 ст. 389 ЦПК України [1], ухвала про поворот виконання рішення суду чи відмови у повороті виконання рішення суду (п. 29 ч. 1 ст. 353 ЦПК України [1]), яка була оскаржена в касаційному порядку разом із постановою суду апеляційної інстанції, відсутня.

Отже, ухвала суду першої інстанції про поворот виконання рішення суду оскарженню у касаційному порядку не підлягає, а відтак не може бути

предметом перегляду в касаційному порядку і постанова суду апеляційної інстанції, прийнята за результатами апеляційного перегляду такої ухвали. Суд касаційної інстанції зробив висновок, що з урахуванням відповідних норм ЦПК України [1] та компетенційної складової у понятті термін «суд, встановлений законом», у Верховного Суду відсутні повноваження розглядати питання, які виходять за межі його компетенції.

До Верховного Суду звернувся відповідач у цій справі з клопотанням про повернення судового збору за подання касаційної скарги на підставі п. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір». Суд касаційної інстанції відмовив у задоволенні клопотання з тих підстав, що наслідком закриття провадження у справі є відсутність (скасування) рішення, яким закінчено розгляд справи по суті, тоді як закриття касаційного провадження призведе до залишення оскаржуваних судових рішень у силі. Наведене підтверджує різне значення понять «закриття провадження у справі» та «закриття касаційного провадження» та неможливість їх ототожнення.

Оскільки, наведеною нормою Закону України «Про судовий збір» [2] передбачено повернення судового збору лише в разі закриття (припинення) провадження у справі, а не у випадку закриття касаційного провадження, то заявлене клопотання про повернення судового збору не підлягало задоволенню. Зазначений висновок, на думку суду, узгоджується з позицією Великої Палати Верховного Суду, викладеній в ухвалі від 29 травня 2019 року у справі № 820/4918/16 (провадження № 11-42апп19) та ухвалі Верховного Суду від 01 липня 2020 року у справі № 756/12935/18 (провадження № 61-14696св19).

Інший приклад. Касаційне провадження у справі було закрито Верховним Судом з тих підстав, що згідно з п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України [1] не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у малозначних

справах, крім випадків, зазначених у цій же нормі ЦПК України [1]. Таким чином, касаційне провадження було відкрите на судові рішення в малозначній справі, яке не підлягає касаційному оскарженню. Від позивача надійшло клопотання про повернення суми сплаченого судового збору, яке ухвалою суду касаційної інстанції було задоволено, оскільки відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» [2] сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила, за ухвалою суду в разі закриття провадження в справі.

Ми не маємо на увазі сутність позовних вимог, які різняться у зазначених справах. Однак, у двох наведених випадках судова практика не дає однозначної відповіді на питання про можливість повернення сплаченої суми судового збору у разі закриття касаційного провадження.

Якщо проаналізувати положення чинного ЦПК України, то можна дійти до таких висновків.

Підстави закриття провадження у справі визначено ч. 1 ст. 255 ЦПК України [1], натомість підстави закриття касаційного провадження – ч. 1 ст. 396 цього Кодексу [1].

Так, ч. 1 ст. 255 ЦПК України [1], яка має назву «Підстави закриття провадження у справі» визначено, що «... суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо:

- 1) справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства;
- 2) відсутній предмет спору;
- 3) набрали законної сили рішення суду або ухвала суду про закриття провадження у справі, ухвалені або постановлені з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, або є судовий наказ, що набрав законної сили за тими самими вимогами;
- 4) позивач відмовився від позову і відмова прийнята судом;

- 5) сторони уклали мирову угоду і вона затверджена судом;
- 6) суд встановить обставини, які є підставою для відмови у відкритті провадження у справі відповідно до пунктів 4, 5 частини першої статті 186 цього Кодексу;
- 7) настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено юридичну особу, які були однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва;
- 8) після відкриття провадження у справі між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до третейського суду, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана» [1].

Водночас у ч. 1 ст. 396 ЦПК України [1] законодавцем передбачено такі підстави для закриття касаційного провадження, «... якщо:

- 1) після відкриття касаційного провадження особа, яка подала касаційну скаргу, заявила клопотання про відмову від скарги, за винятком випадків, коли є заперечення інших осіб, які приєдналися до касаційної скарги;

- 2) після відкриття касаційного провадження виявилось, що касаційну скаргу не підписано, подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, або підписано особою, яка не має права її підписувати;

- 3) після відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою, поданою особою з підстав вирішення судом першої чи апеляційної інстанції питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося;

- 4) після відкриття касаційного провадження виявилось, що Верховний Суд у своїй постанові вже викладав висновок щодо питання застосування

норми права у подібних правовідносинах, порушеного в касаційній скарзі, або відступив від свого висновку щодо застосування норми права, наявність якого стала підставою для відкриття касаційного провадження, і суд апеляційної інстанції переглянув судове рішення відповідно до такого висновку (крім випадку, коли Верховний Суд вважає за необхідне відступити від такого висновку). Якщо ухвала про відкриття касаційного провадження мотивована також іншими підставами, за якими відсутні підстави для закриття провадження, касаційне провадження закривається лише в частині підстав, передбачених цим пунктом;

5) після відкриття касаційного провадження на підставі пункту першого частини другої статті 389 цього Кодексу судом встановлено, що висновок щодо застосування норми права, який викладений у постанові Верховного Суду та на який посилався скаргник у касаційній скарзі, стосується правовідносин, які не є подібними» [1].

Наведене свідчить, що підстави для закриття провадження у справі, передбачені ч. 1 ст. 255 ЦПК України [1], та підстави для закриття касаційного провадження, визначені ч. 1 ст. 396 цього Кодексу [1], не є тотожними.

У першому випадку застосування інституту закриття провадження у справі судом касаційної інстанції свідчить про те, що сама справа по суті не вирішена і, зокрема, внаслідок цього відсутні судові рішення (наприклад, закриття провадження у справі у зв'язку з порушенням правил юрисдикції спору). У свою чергу, сутність інституту закриття касаційного провадження полягає в тому, що процесуальний закон надає повноваження суду касаційної інстанції залишити оскаржувані судові рішення в силі, не переглядаючи їх по суті у касаційному порядку.

Як доречно зазначено в ухвалі Касаційного господарського суду у

складі Верховного Суду, закриття провадження у справі (в тому числі в касаційній інстанції) і закриття касаційного провадження є різними процесуальними діями. Перша з них стосується усієї справи в цілому (загалом), тоді як друга – лише однієї із стадій розгляду справи, тобто її касаційного розгляду. Тому, зокрема, якщо суд касаційної інстанції закриває саме провадження у справі, він одночасно переглядає й судові акти місцевого та апеляційного господарських судів; натомість у разі закриття касаційного провадження суд касаційної інстанції виключно встановлює наявність підстави для такого закриття. Водночас положенням ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» [2] передбачено повернення судового збору в разі закриття (припинення) провадження у справі, натомість повернення судового збору у випадку закриття касаційного провадження наведена норма не передбачає.

Ще одним аргументом на користь зазначеного є зміст дій суду, що передують закриттю провадження у справі. Окрім перевірки касаційної скарги на предмет відсутності підстав для залишення її без руху, повернення чи відмови у відкритті провадження, суд касаційної інстанції, постановляючи ухвалу про відкриття провадження у справі, одночасно вирішує питання про витребування матеріалів справи. Також, якщо разом з касаційною скаргою подано заяви чи клопотання, суд в ухвалі про відкриття касаційного провадження встановлює строк, протягом якого учасники справи мають подати свої заперечення щодо поданих заяв чи клопотань, якщо інше не передбачено цим Кодексом, а за наявності клопотання особи, яка подала касаційну скаргу, суд у разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду або зупинення його дії (ч. 8 ст. 394 ЦПК України [1]).

Усі зазначені процесуальні дії, починаючи з витребування матеріалів

справи, їх надсилання до суду касаційної інстанції, вивчення таких матеріалів на предмет наявності підстав для подальшого перегляду, вирішення питання про зупинення виконання судових рішень або їх дії тощо, потребують як часових, так і матеріальних витрат, залучення низки працівників апарату та робочого часу самого судді.

Водночас на відміну від положення ч. 2 ст. 255 ЦПК України [1], у якій передбачено, що «про закриття провадження у справі суд постановляє ухвалу, а також вирішує питання про розподіл між сторонами судових витрат, повернення судового збору з державного бюджету», у ч. 2 ст. 396 цього Кодексу [1] визначено, що «про закриття касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє ухвалу». Тобто навіть із цього слідує, що законодавець не передбачив можливості повернення судового збору у разі закриття касаційного провадження.

На наш погляд, факт не встановлення законодавцем такого правила поведінки для суду касаційної інстанції у ч. 2 ст. 396 ЦПК України [1] дозволяє вважати бланкетним характер відповідних норм. Видове різноманіття норм права у сенсі визначеності їх змісту вказує на те, що у диспозиції бланкетної норми не міститься певне конкретне правило поведінки. Диспозиція такої норми передбачає існування інших норм, структурно окремо розміщених у відповідному нормативному акті або в інших нормативних актах, у яких викладено конкретні правила поведінки. Тому в аналізованих випадках підлягає застосуванню п. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» [2], яка встановлює конкретне правило поведінки – повернення суми сплаченого судового збору лише внаслідок закриття (припинення) провадження у справі, а не у випадку закриття касаційного провадження.

Література

1. *Цивільний процесуальний кодекс України*: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. *Про судовий збір*: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>
3. *Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників*: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 р. № 845. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-п>